

De danske medaljestempler i Møntsamlingen

Af Jørgen Steen Jensen

En statslig institution som Den kongelige Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet har gennem tiden modtaget mange genstande, som man syntes passende kunne ende her. Fra et museumssynspunkt hedder dette 'passiv indsamling', og det er noget man i de senere år er blevet lidt forsigtig med. Bortset fra når det drejer sig om genstande af national betydning og af national interesse. For nogle år siden blev min opmærksomhed fanget af nogle skabe, der står i Møntsamlingens kælder. De indeholder stempler til prægning af medaljer, og de har, vidste jeg, en lang og afvekslende historie. Gennem århundrederne har de snart været på museum og snart på en produktionsvirksomhed. Hvorfor har man dog gemt disse stempler, hvis formål umiddelbart syntes opfyldt, når medaljerne var præget? De overvejelser, som jeg herefter gjorde mig, kastede lys over den unge danske enevælde, og den måde som kongerne og deres nære kreds på højt niveau iscenesatte den royale propaganda. Stemplerne og deres produkter, medaljerne, var, når de blev præsenteret i udlandet, med til at give de dansk-norske enevoldskonger europæisk anseelse.

Til daglig forvares stempelsamlingen i solide grå skabe, som er forsynet med store hængelåse. Og før man når frem, skal man først forcere en af de låste dobbelte jerndøre, der blev opsat i Nationalmuseets kældre efter Christiansborg Slots sidste brand. Her har stemplerne været anbragt i en lille menneskealder, omhyggeligt opstillet af Frode Bahnsen, en af Den kongelige Mønts sidste faste medaljører, samt Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings samvittighedsfulde betjent Ernst Lehmann Weng.

Her ligger det værktøj, som har været brugt til iscenesættelsen af Kongelig Majestæts glans og pragt, da Enevælden var ung, og kongerne skulle gøre sig gældende på europæisk plan, efterlignende "solkongen", den franske konge Ludvig 14. Der var tale om kongelig iscenesættelse på allerhøjeste plan, dobbeltmonarkiet Danmark-Norges intelligens blev mobiliseret, den kunst at foreslå medaljer og at forfatte passende medaljeindskrifter – på latin! – var så vigtig, at en ærværdig institution som Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab blev stiftet bl.a. til dette formål. Det skete under Christian 6. i 1742.

Men lad os gå tilbage til – mere eller mindre – begyndelsen. Det er gammel skik at kassere de stempler, man præger mønter med, når de har tjent deres for-

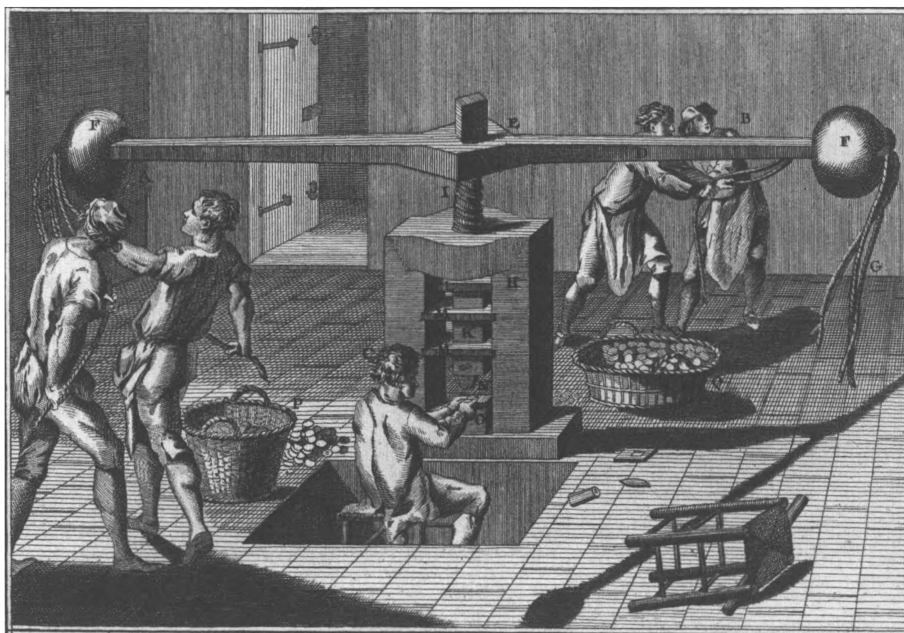

Fig. 1.
Fransk møntprægnings-
maskine fra midten af
1700-tallet. Principielt
fungerede tidens medal-
jepresser på samme
måde, den store sving-
arm blev drevet med
håndkraft af mænd,
mens stemplerne er
anbragt nederst i pres-
sen. Fra *Recueil de
planches de l'Encyclo-
pédie*, par ordre de
matières, bd. 3, Paris
1784.
Foto: John Lee.

French coin-stamping
machine from the mid-
1700s. The large
steering arm was
worked manually by
men, while the dies
were placed at the
bottom of the press.

mål. Det havde den indlysende begrundelse, at man ville undgå misbrug af møntstemplerne, enten af personalet eller af fremmede. Der var – næsten altid – en fortjeneste på at præge mønt, og nogle gange en overordentlig stor fortjeneste. Reglen om at kassere møntstempler er næsten altid overholdt her i landet, fra middelalderen kendes således kun to hele danske møntstempler, begge fundet i nyere tid ved arkæologiske udgravninger, det ene i Lund, det andet på Marsk Stigs Hjelm. I Møntsamlings permanent udstilling har vi et par gamle stempler. Det ene sæt med den svenske konge Karl 11.s portræt er krigsbytte fra Landskrona 1676, erobret under Den skånske Krig. Et andet par blev fundet på Rigsarkivet for hundrede år siden. Stemplerne var blevet beslaglagt, da en af de sønderborgske hertugers møntmester havde drevet en lidt for privat forretning i 1632, hvorefter bevismaterialet var blevet arkiveret.

Men derudover er det meget, meget begrænset, hvad der findes af møntstempler, enkelte møntstempler har dog forputtet sig blandt medaljestemplerne, og et møntstempel fra 1704, som Det vestindisk-guineiske handelskompagni brugte til at præge 5-dukater med, dukkede for nogle år siden op på en møntbørs. Handelskompagnierne var jo private, men hvordan man i sin tid har fået skaffet deres stempel – der dog skulle bruges til at præge kongens mønt med – ud fra Mønten er lidt af en gåde. Ikke desto mindre – en stolt samler kunne en dag præsentere det!

Lidt anderledes forholder det sig med medaljestempler. Medaljer kan enten være støbt eller præget. Præges de, så er den sluttelige proces ikke så afgørende forskellig fra møntprægningen. Der bruges stempler, et over- og et understempel til de to sider, men de sættes i en særlig, meget kraftig medaljepresse, da medaljerne normalt er meget større end mønterne, og relieffet også oftest meget dybere. Medaljoprægnings teknikken udvikledes kraftigt, specielt sidst i 1600-tallet og i 1700-tallet (fig.1). Det er yderst sjældent, at der er tale om mas-

Fig. 2-3.
For- og bagsidestemplerne (øverst) til Christopher Schneiders medalje (nederst) til minde om Niels Juels sejr i Køge Bugt 1677.

Foto fig. 2: Niels Elswing.

Foto fig. 3: John Lee, ca. 1:3.

Reverse and obverse dies for Christopher Schneider's medal commemorating Niels Juel's victory at Køge Bay in 1677.

seproduktion, tværtimod drejer det sig ofte om et forholdsvis begrænset oplag, som så eventuelt senere kan gentages. Og just af denne grund er det, at stemplerne blev gemt.

Det kunne være et meget kompliceret foretagende at gravere medaljestempler, og i visse tilfælde kunne det utvivlsomt tage adskillige år. Det gælder således for skibssiden på den store medalje over Slaget i Køge Bugt 1677 (fig. 2-3) og medaljen for befæstningen af Østersø-øen Christiansø 1684, begge udført af Christopher Schneider (fig. 4-5).

Begge medaljestempler har utvivlsomt været meget krævende, og derfor nævnes det i de kongelige kammer-regnskaber, at medaljøren får penge 'på hånden'. Det er meget tænkeligt, at det har taget et par år at udføre stemplerne til Køge Bugt-medaljen, der er et par forudbetalinger à 50 rigsdaler 1684, og endelig 1686 får møntmesteren sølv til at præge en skuepenge 'anlangendis søeslaget'.

Køge Bugt-medaljen er et minde om Niels Juels sejr over den svenske flåde ved søslaget 1677. Den ene side har kong Christian 5.s monogram og nogle passende sindbilleder, bl.a. Guds hånd fra skyen, samt en latinsk indskrift, som fortæller om Christian 5.s sejre, mens den anden, „skibssiden“, har en overordentlig levende og meget detaljerig scene fra søslaget, hvor det svenske linjeskib „Mars“ stryger flaget for sin danske modstander. Lige i midten af denne side stiger krudtrøgen op, hvilket ikke hindrer de uforfærdede svenske matroser i at klatre op i en af masterne. I forgrunden sejler to robåde med folk, måske forhandlere, mens der i baggrunden er en sand vrimmel af andre skibe, nogle af dem tydeligt nok i decideret vanskelige situationer, helt eller delvis opbrændte.

Ud over de komplicerede motiver er det også medaljens størrelse, som er

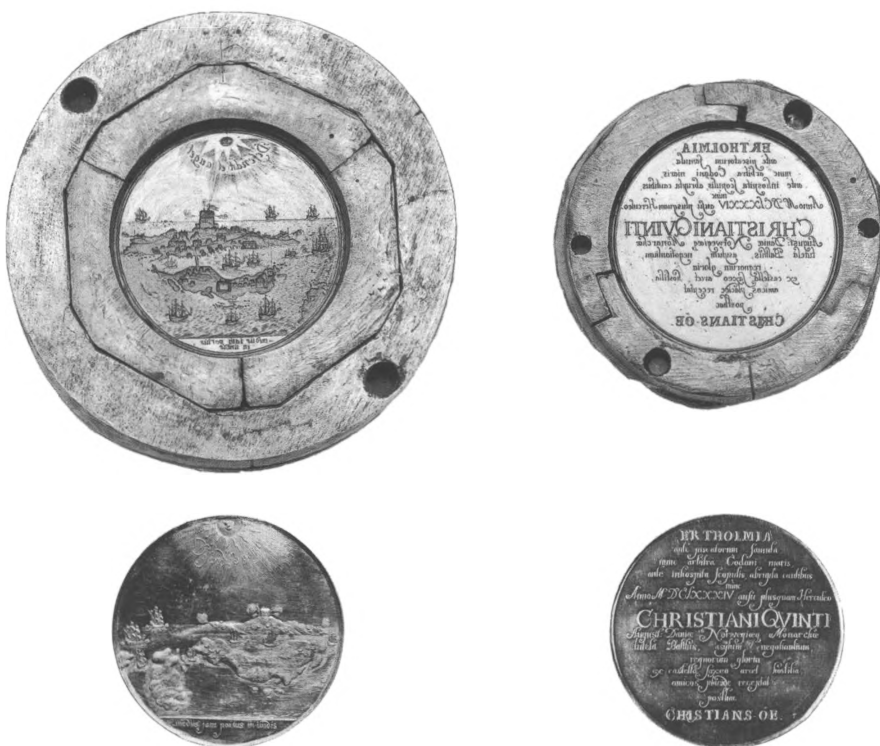

Fig. 4-5.
For- og bagsidestemplerne til Christopher Schneiders medalje til erindring om befæstningen af Christiansø, Ertholmene øst for Bornholm, 1686. Fremstillingen af stemplerne synes at have taget flere år, og først i 1692 var der endelig afregning med Schneider (200 rigsdaler).

Foto: John Lee, ca. 1:3.

Die for the obverse and the reverse of Christopher Schneider's medal commemorating the fortification of Christiansø, Ertholmene, east of Bornholm, 1686. The making of the dies seems to have taken several years, presumably because of the complex motif. Not until 1692 was Schneider's final bill settled (200 Rigsdaler).

bemærkelsesværdig, nemlig en diameter på hele 12,7 cm. Også vægten er imponerende, i sølv kunne den være på omkring 7-800 gram, og i guld kunne den overstige et kilogram. Medaljen var i mange år den største og tungeste prægede medalje, som kendtes i Europa. Den blev lejlighedsvis brugt af kongen som hædersgave, og derfor blev den åbenbart præget ikke helt sjældent. Efter godt og vel hundrede år begyndte forsidestemplet (med kongens monogram) at vise tegn på revnedannelse – i dag er det helt revnet. Bagsidestemplet er derimod stadigvæk ganske frisk, og når man ser det i dag, vil næppe nogen benægte, at dette er et mesterværk af ekstraordinær national betydning. Med dette stempel er der frembragt en 'skibsmedalje', som inkarnerer de stolteste danske maritime traditioner.

Medaljen findes mange steder i Europa, seks guldeksemplarer og vistnok 13 i sølv kendes efter de seneste optællinger. I guld er den udstillet på Nationalmuseet, i sølv på Køge Museum, men den findes også på andre danske museer. I udlandet har forfatteren set den udstillet både i Paris og i Skt. Petersborg.

Så vidt vides, er der overleveret meget lidt om medaljernes dagligdag og det tålmodighedskrævende arbejde, de udførte. Og at dømme efter indførslerne i de kongelige kammerregnskaber var betalingerne tilsyneladende rigtig pæne, men dog langt fra fyrstelige. Dog ved vi naturligvis ikke, om medaljernerne havde andre indtægter. Det er ikke usandsynligt, specielt hvis de også havde andre færdigheder, som fx at kunne skære i perlemor.

Undertiden giver Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings protokoller et næsten hjerteskræende billede af en medaljers problemer. Dette gælder således Christen Christensen (1804-45). Under Frederik 6. var medaljekunsten i 1820'erne blevet ringere og ringere, og det endte med, at kongen med tak tog imod næsten hvilken som helst officer eller kopist, som forsøgte sig i medaljorfaget. Tron-

Fig. 6.
Bagsidestemplet til Christen Christensens Thorvaldsen-medalje. Stemplet er sprængt, vel på grund af dårlig metallurgisk fremstilling. Det illustrerer ikke blot den minutiøse omhu, som krævedes, men også kunstnerens afhængighed af et grundlæggende godt håndværk i selve stemplet. Et enkelt uheld kunne betyde, at et års arbejde var spildt, og at kunstneren skulle begynde forfra med et nyt stempel. I dette tilfælde med en meget kompliceret medalje måtte kunstneren udføre tre stempler, førend arbejdet var fyldestgørende, og man har rent undtagelsesvis gemt et mislykket stempel, vel for at vise kunstnerens afhængighed af et godt metallurgisk forarbejde af en smed. Foto: John Lee, ca. 1:1,2.

Die for the reverse of Christen Christensens's Thorvaldsen medal. The die is broken, presumably because of poor basic metalwork. It illustrates not only the meticulous care that was necessary, but also the artist's dependence on good craftsmanship in the die itself. A single accident could mean that a year's work was wasted, and that the artist would have to start over again with a new die. In this case, with a very complex medal, the artist had to make three dies before the work was perfected, and exceptionally an unsuccessful die has been kept.

arvingen, prins Christian Frederik (Christian 8.), der fik afløb for sin virketrang som præses for Kunstakademiet, blev bekymret. Han organiserede en uddannelse af et par unge kunstnere, der blev sendt til udlandet, og de var lovende ved deres hjemkomst. Den ene af dem, Christen Christensen, udviklede sig til en af de bedste medaljekunstnere her i landet, og han fik som opgave at gravere en medalje over Bertel Thorvaldsens hjemkomst til København 1838 med alle sine værker om bord på skibet "Galathea". Der var tre formål: Man ville hylde Thorvaldsen, man ville give den unge kunstner en passende opgave, og Kunstakademiet havde brug for en belønningsmedalje. Forsiden har Thorvaldsens portræt, bagsiden en symbolsk skildring af billedhuggerens værkers hjemkomst til fædrelandet. Langs forsiden er Thorvaldsens Alexander-frise, mens bagsiden har 16 forskellige billedhuggerværker, alt i miniature, da hele medaljens tværmål var 62 mm, altså kun lidt over 6 cm! Det var en uhyre krævende og kompliceret sag. Det første par stempler blev, som det hedder, forbrændt ved hærningen, vel på Den kgl. Mønt. Det var en teknisk fejl, som ganske vist ikke umuliggjorde anvendelsen, men det tog noget af glansen, og enhver tanke om eventuel benyttelse af medaljen i udlandet var umulig. Ved fremstillingen af det andet par sprængtes det ene stempel, vel på grund af en metallurgisk fejl (fig. 6). Det gik jo slet ikke, og først flere år efter lykkedes det Christensen at fremstille et helt vellykket sæt stempler. De kunne derefter bruges til prestigegaver (guldmedaljer) til kongerne i Berlin og München, der netop på samme måde havde vist Thorvaldsen deres nåde. Men medaljøren var på dette tidspunkt 'meget træt', eller sagt på godt dansk, han havde sat helbredet til og døde kort efter. Denne Thorvaldsen-medalje, som repræsenterer et højdepunkt i dansk og europæisk medaljekunst, bliver stadig uddelt af Kunstakademiet. Man kan roligt tilføje om stemplerne, at "vist kostede de" – ligesom så mange andre kunstneriske frembringelser!

I øvrigt er det ikke meningen med denne opsats at gennemgå de tekniske forudsætninger for medaljeprægningen. De er komplicerede nok, og det kræver uddannede og meget erfarne håndværkere at mestre dette, men det er først og fremmest formålet at se på medaljestemplerne som et levn fra forgangne århundreders kongelige selviscenesættelse. Efterhånden kom der også en afledt, men tilsvarende funktion, måske i en lidt mere beskeden udformning, idet fremstående repræsentanter for det dansk-norske dobbeltmonarki også kunne finde det passende at hædre hinanden. Endelig skete det også, især da Enevælden blev

Fig. 7.
Forsidestemplet til J. E. Bauerts mindemedalje over den russiske gesandt, baron J.A. Korff, der døde i København 1766. Medaljen blev bekostet af familien, men dens fremkomst kan meget vel skyldes en politisk betinget dansk interesse i at opretholde et godt forhold til Rusland, hvor vigtige forhandlinger om Holsten og Oldenburg stod foran deres afslutning.
Foto: John Lee, ca. 1:1,3.

mere alderstegen, at undersåtterne hylkede kongemagten og dens repræsentanter eller kongemagtens gerninger med medaljer, også her er værktøjet ofte bevaret (fig. 7).

Medaljekunsten går, siger man normalt, tilbage til renæssancens Italien, og den oplevede sin første blomstring midt i 1400-tallet. Via Tyskland nåede denne kunstart til Danmark under Christian 3., men det var, så vidt det kan ses, først da den teknisk begavede sakser Nicolaus Schwabe kom til Danmark i Christian 4.s ungdom, at man begyndte at præge medaljer. Medaljeproduktionen var dog ikke stor under Christian 4., og ingen stempler er bevaret. Heller ikke fra Frederik 3.s første år er der bevaret stempler, det er først efter indførelsen af det arvelige kongedømme 1660 og Enevælden – eller suveræniteten, som den også blev kaldt – at vi, nu fra Frederik 3.s sidste tiår, har enkelte stempler bevaret.

Til gengæld har vi ganske mange stempler fra Christian 5.s tid, se senere. Her er som allerede nævnt også nogle af de mest markante og iøjnefaldende, som den dag i dag anses for topstykker inden for dansk medaljeproduktion samt – også i en europæisk sammenhæng – meget respektable. Årsagen til dette er den før antydede franske inspiration; det gælder både forsidemotivet, den enevældige konge, som med sin store paryk og klassiske klædebon iscenesættes på en måde, der er lånt direkte fra Ludvig 14. (fig. 8) – men helt velgørende er det, at hvor meget end Christian 5. lader sig inspirere fra Ludvig 14., så lader han sig – i modsætning til den franske konge – ofte afbilde med sin dronning.

Den franske indflydelse var altså markant. De dansk-norske myndigheder var samtidig så heldige at kapre en af tidens store medaljørere, Anton Meybusch, en mand der både var kunstnerisk og mekanisk begavet. Han kunne både iscenesætte et kongeportræt (fig. 9) og bygge de prægemaskiner, der gav topkvalitet. Han havde rejst Europa rundt og været i fransk tjeneste i Paris 1684–88, men han tilbragte sine sidste 10 år i København, hvor han døde i 1702 som en rig mand. I hans levetid havde man altså det grundlæggende i orden.

Men Ludvig 14. sørgede også for, at hans medaljer udkom i pragtfulde kobberstukne værker på forskellige sprog, ud over fransk selvfølgelig. Så kunne de, der ikke havde medaljesamlinger, alligevel blive bekendt med de franske militære og civile bedrifter. Man fik med andre, franske ord en 'histoire métallique', både i bogform (fig. 8) og i metal, guld, sølv og selvfølgelig især bronze. Vi ved, at man i København i 1690'erne også tænkte i de baner. Dog nåede man ikke så langt, den udsete forfatter, Otto Sperling, fik måske også andet at tænke på,

Die for the obverse of J.E. Bauert's medal commemorating the Russian envoy Baron J.A. Korff, who died in Copenhagen in 1766. The medal was paid for by the family, but it may well have been struck because of a political wish from Denmark to maintain good relations with Russia.

Fig. 8.

Opslag fra det officielle medaljeværk med Ludvig 14.s bedrifter, her sejren i søslaget ved Palermo, 1676. I modsætning til linjeskibene på Køge Bugt-medaljen er der afbildet en af Middelhavets galejer, men fremstillingen er utvivlsomt stærkt inspireret af oldtidens galejer. Fra Médailles sur les principaux évènements du règne Louis le Grand, Paris 1702. Værket var på Kunstakademiets bibliotek indtil et bytte i 1830'erne med Det kongelige Mønt- og Medaillekabinet.
Foto: John Lee.

Opening from the official work on medals commemorating the achievements of Louis XIV, here the victory in the sea battle off Palermo in 1676. Unlike the Køge Bay medal this medal shows a classicizing ship, inspired by the galleys of antiquity. From Médailles sur les principaux évènements du règne Louis le Grand, Paris 1702. The work was in the library of the Academy of Art until a book exchange in the 1830s with the Royal Collection of Coins and Medals.

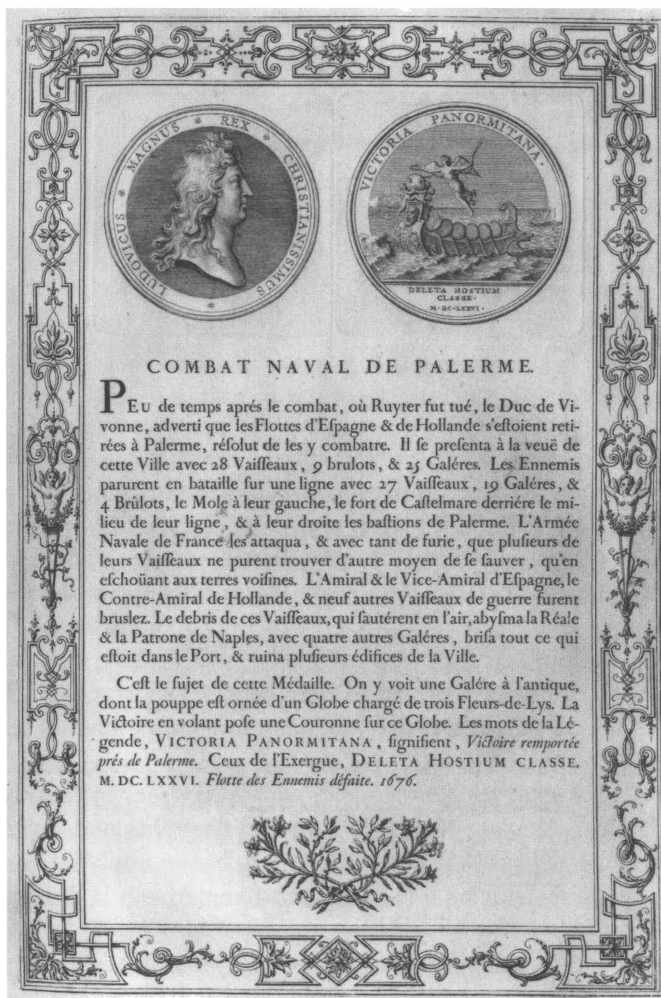

Fig. 9.

Anton Meybuschs stempel til forsiden af medalje med kongefamilien. Man ser de modvendte portrætter af majestæterne, kong Christian 5. og dronning Charlotte Amalie. 1698.
Foto: John Lee, ca. 1:1,4.

Anton Meybusch's die for the obverse of a medal with the Royal family. We see facing portraits of their majesties King Christian V and Queen Charlotte Amalie. 1698.

da han blev inddraget i arbejdet med kataloget over de kongelige samlinger, 'Museum Regium'. Der skulle mange tilløb til, førend – hundrede år senere – en dansk 'histoire métallique' omsider udkom, to folianter, der beskrev de danske og norske mønter og medaljer i den kongelige samling, *Beskrivelsen*, 1791.

Samlingen af stempler fra de enevældige konger, indtil 1848, består af omkring 325 par, næsten to om året. Mens der fra det første tiår efter indførelsen af Enevælden, altså fra Frederik 3., i alt er bevaret fire par stempler, så er der næsten 40 par stempler fra sønnen, Christian 5., som døde 1699 efter næsten 30 års regering. Dette kan virke imponerende, men forholdsvis endnu flere er bevaret fra den sidste enevældige konge, Christian 8. Også fra ham er der 40 par stempler, men fordelt på blot 8-9 års regeringstid. Men derudover er der i gennemsnit fra Enevældens konger bevaret to par stempler pr. år.

Som nævnt findes stemplerne i dag på Nationalmuseet. Men tidligere, allerede i begyndelsen af 1700-tallet, lå de på Rosenborg, hvor kongernes skatte opbevarede. Helt præcis, så lå de i kammeret ved tronen, altså et meget centralt sted. Måske kunne man have forestillet sig, at Mønten ville have været mere hensigtsmæssig, men her kunne misbrug, dvs. uautoriseret prægning, måske ikke helt udelukkes, særlig fordi Mønten i denne periode ikke var kongelig. Derfor lå stemplerne så tæt under monarkens symbolske opsyn, som det var muligt.

Da Det kongelige Mønt- og Medaillekabinet blev oprettet som institution i 1780-81, og arkitekten Johannes Wiedewelt blev bedt om at levere tegninger til inventaret, så blev der også tegnet nogle enkle, men solide skabe til stemplerne. Og da Møntkabinettet i 1867 flyttede fra Rosenborg til Prinsens Palais, dagens Nationalmuseum, så flyttede skabene med, nu blot anvendt til et andet formål, nemlig til brug for diverse arkiver. Men at skabene oprindeligt var beregnet til at rumme de tunge stempler, kan man stadig se på de meget solide hylder, som skulle bære dem.

I 1780'erne var det meningen, at alle medaljestempler fra hele dobbeltmonarkiet skulle samles i København. Derfor skrev den nedsatte medaljekommission til Den kongelige Mønt på Kongsberg og bad om oplysninger om, hvad man havde liggende af stempler. Og de fire par stempler, som lå deroppe efter den ældre, ikke så omfattende norske medaljeproduktion, kom nu ned til København, hvor de endte på Rosenborg (fig. 10). Nu var rigernes medaljestempler samlet på ét sted.

Men bruger man medaljestemplerne, skal de også holdes ved lige, de må jo ikke så gerne ruste. I dag står stemplerne indfedtede i en slags syrefri vaseline, men for to hundrede år siden brugte man, så vidt det kan ses, at indsmøre stemplerne med tælle.

Da man nu havde oprettet en Møntsamling og efterhånden (i 1799-1801) også fik ansat en inspektør – sidstnævnte ord stammer fra 'Aufseher', som titlen var ved de tyske og østrigske kabinetter – så faldt det åbenbart naturligt, at samme person skulle tage sig både af mønt- og medaljesamlingen og af stemplerne.

Men det blev efterhånden vedkommende, som hed Christian Ramus, lidt besværligt. Han syntes ikke, at der var nogen egentlig forbindelse mellem Møntkabinettet og stempelsamlingen. Måske var arbejdet med at passe de hen ved 200 par stempler heller ikke helt lille, specielt når en storsamler som den stockholmske D.G. Nescher (1753-1827) skulle have nypræg fremstillet. Så enten ville Ramus have løntillæg, eller også skulle stemplerne andetsteds hen! Jammeren kan følges i Finanskollegiets journal 1802 og 1804. Det endte så med, at stemplerne i 1805 kom på Den kgl. Mønt, hvor møntdirektøren meget heldigt havde et ledigt skab til dem, og for øvrigt også antydte et håb om et løntillæg på grund af den ekstra ulejlighed. I vor sammenhæng bliver det skil-

Fig. 10.
Medaljestempler, udført
af den norsk-fødte
medaljør Olav Wif i
anledning af hundred-
året for fundet af sølv
på Kongsberg, 1723.
Olav Wif havde vundet
europæisk berømmelse
som kunstner ved
udførelsen af de såkald-
te 'planetmedaljer' for
August den Stærke af
Sachsen-Polen 1719,
men efter sin hjem-
komst har Wif næppe
helt indfriet de forvent-
ninger, man havde til
ham.

Foto: Niels Elswing,
ca. 4:5.

*Medal dies made by the
Norwegian-born medal-
list Olav Wif to mark
the centenary of the find-
ing of silver at Kongs-
berg, 1723. Olav Wif
had won European
fame as an artist with
the execution of the so-
called 'planet medals'
for Augustus the Strong
of Saxony-Poland in
1719, but after he
returned home Wif's
results hardly seem to
have come up to expec-
tations.*

dret som en enkel sag, men der var mange og lange skrivelser om den, og da man skulle tro, at alt var ordnet, så spurgte Ramus' høje chef, overkammerherre Hauch – en af Nationalmuseets grundlæggere – en dag, flere år efter, hvor det nu var, Ramus havde afleveret stemplerne? Det var næppe distraktion hos Hauch, det var snarere omhu og bekymring for noget af det, som man på Rosenborg hidtil havde vogtet næsten lige så godt som kronregalierne. Så Ramus har nok aflagt et inspektionsbesøg på Den kgl. Mønt!

Nu lå stemplerne på Mønten, og her kunne de blive brugt, dels af kongen, dels af de kongelige akademier og institutioner, som regelmæssigt skulle have præget belønningsmedaljer, fx Universitetet, Videnskabernes Selskab, Kunstakademiet og Landhusholdningsselskabet, efterhånden også andre institutioner. Men der kom også nye samlere til, og det skete nok ikke helt sjældent, at der blev slået nypræg med de gamle medaljestempler. Det skete også for Det kongelige Mønt- og Medaillekabinet midt i 1830'erne, da udstillingen skulle åbnes for publikum, og kongernes historie skulle illustreres med guldmedaljer, flere end man dengang havde i samlingen.

Som anført skete det, at der indkom store bestillinger på nypræg, for eksempel når rige samlere skulle have kompletteret deres samling. Så kunne det i kampens hede ske, at der kom uorden i stemplerne, de forkerte for- og bagside-stempler blev parret, og nye mærkelige produkter opstod. Samleren frydede sig, arbejderne græmmedes. Heldigvis sørgede de, der skulle ordne samlingen efter pågældendes død, for at sådanne misfostre blev udsorteret. Efterhånden fandt myndighederne det mest passende, at nypræg skulle gøres genkendelige fra originalerne, og derfor bestemtes det i 1915, at der skulle indslås et N (for nypræg) i kanten.

Da midten af 1900-tallet var passeret, og moderniseringen så småt tog fat i kongeriget, var den gamle Kongelige Mønt nok efterhånden på mange måder blevet en lidt for ærværdig produktionsvirksomhed, som tiden var ved at løbe fra i dens daværende skikkelse. Det blev derfor bestemt, at den skulle lægges under Danmarks Nationalbank, hvilket skete 1975. Dengang var man i Nationalbanken ikke glad ved tanken om, at der stod i hundredevis af stempler ude på Amager Boulevard, som kunne bruges til nypræg – det smagte lidt af falsk-

møntneri, syntes nogle. Tiden var restriktiv, og det var faktisk et par år forinden blevet forbudt at foretage flere medaljenypræg. Så stempler og skabe blev læsset på en stor flyttevogn og kørt ind til Nationalbanken, hvor det hele midlertidigt blev anbragt. Og en dag var der nogen, som kom til at tænke på Nationalmuseet, og her tog Den kongelige Mønt- og Medaillesamling med glæde mod samlingen. Af praktiske grunde blev man dog enige om, at afleveringen, der effektueredes i nytårsmånederne 1975-76, foreløbig kun skulle omfatte materiale til og med Frederik 8.s død 1912.

Dog har det vist sig at være ganske praktisk – af og til – at udlåne stempler eller modeller til Den Kgl. Mønts produktion. Det er ellers ikke så almindeligt, at museumsgenstande går direkte ud i industrien og bagefter tilbage igen, men her har man en undtagelse fra den almindelige regel.

Hvis man skal sammenfatte stempelsamlingens betydning, særligt i forgangne århundreder, men for så vidt også i dag, så illustrerer den et princip, der er indført i visse specielle dele af moderne bogproduktion, *print on demand*. I medaljeproduktionen er det kun rent undtagelsesvis, at der på pågældende institutioner findes større lagre af en given medalje. Man har foretrukket og foretrækker stadig – ligesom Mønten selv vistnok også gør – *to strike on demand*. Og det er just derfor, man har stempelsamlingen.

Når disse meget specielle redskaber fra et raffineret håndværk i dag opbevares på Nationalmuseet i tre solide skabe, vidner det om nedarvet respekt for et kulturhistorisk vigtigt håndværk, der på ringe plads har givet kunstnerisk udtryk for vigtige nationale begivenheder og følelser. Medaljestemplerne repræsenterer en særligt raffineret kunstnerisk udvikling af det håndværk, der er grundlæggende for møntfremstillingen. Med andre ord, de er af enestående national betydning, og de har deres plads på Nationalmuseet i lighed med alle de andre genstande fra Nationalbankens ældre produktion af betalingsmidler, der blev modtaget som gave 1987, altså en halv snes år efter at vi fik stempelsamlingen. Denne sidste gave var et vidnesbyrd om den intellektuelle, kunstneriske og håndværksmæssige baggrund for udformningen af betalingsmidlerne i kongeriget gennem et par århundreder.

Man kan til sidst spørge, om stempelsamlingen nu også er af enestående international betydning? Så vidt vides, så findes tilsvarende stempelsamlinger i tilknytning til flere traditionelle møntsteder rundt om i Europa. I hvert fald kom der omkring forrige århundredskifte grundige trykte kataloger fra Mønterne i Bruxelles, London og Wien. Og fra Mønten i Paris kom der for en snes år siden et stort katalog i ikke mindre end otte dele! Med andre ord, vor stempelsamling passer ind i en europæisk sammenhæng.

Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings medaljestempler er registreret i et omhyggeligt håndkatalog, udarbejdet af den berømte medaljør Harald Salomon i 1933, da han overtog ansvaret for samlingen. Kataloget er revideret ved modtagelsen på Nationalmuseet 1975. Et meget summarisk, trykt katalog, som kun dækker perioden op til 1788, foreligger ligeledes.

Litteratur

- B.F. Brekke: "Køge Bugt medaljen" 1677, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 1992, s.134-142.
- Georg Galster: Danske og norske Medailler og Jetons ca.1533-ca.1788, København 1936.
- Jørgen Steen Jensen: Fire par medaljestempler fra Enevoldstidens mønt på Kongsberg, NNF-Nytt. Meddelelser fra Norsk Numismatisk Forening 1/1986, s. 25-32.
- Jørgen Steen Jensen: Strike on demand. Danish medal dies from the time of absolutism (1660-1848), Médailles. Lectures at FIDEM XXIX, Seixal, Portugal, 25 Oct. 2004 (under udgivelse, Gulbenkian museet, Lissabon).
- E. Marquard: Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III.s og Christian V.s Tid, Kbh. 1918.
- G. Salain, S. de Türckheim-Pey & J.C.Moesgaard: To hidtil ukendte eksemplarer af Køge Bugt medaljen 1677, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 2003, s. 23-25.
- J. Wilcke: Fortegnelse over Den kgl. Mønts Mønt- og Medaille Stempelsamling 1648-1788, Numismatisk Forenings Medlemsblad, 1.bind 1918, s.169-175; supplement, sammesteds, s. 217.
- H. Winter: Die Prunkmedaillen des Wiener Münzkabinetts, Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, Bd. 45, 2/2005, s. 75-76 og 86.

SUMMARY

The medal dies in the Coin Collection

The article discusses the significance of the National Museum's collection of medal dies. It shows that the dies – kept today in solid cabinets behind iron doors – were once stored at Rosenborg Palace in a room just behind the Royal Throne. The possibility of striking medals glorifying the King at short notice was an import instrument in the *mise-en-scène* of the Absolute Monarch, with inspiration from Louis XIV of France. It is hardly coincidental that the collection began with the first Absolutist King, Frederik III – and indeed just after the introduction of Absolutism in 1660 – and that it saw striking growth in the reign of his son Christian V. In particular a medal commemorating the Battle of Køge Bay in 1677 won European renown, and the quality of the 'ship side' – showing a battle scene – means that the medal is still famous. The die for this side is well preserved. From the time of the Absolutist kings we have c. 325 pairs of dies, comparatively many of them from the reign of the last Absolutist King, Christian VIII (1839-48), who took a personal interest in the striking of medals.

The collection of dies was transferred to the Royal Collection of Coins and Medals in 1780-81 and Norwegian dies from Kongsberg were also collected there. In 1805 all the dies were moved to the Royal Mint, where they remained until the Mint became part of the Danish National Bank in 1975. The collection (up to 1912) was now again transferred to the Royal Collection of Coins and Medals of the National Museum.